

Ossi Kokkonen

Väitöskirja – painettu vai sähköinen?

Suomen tiedekustantajien liitto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura järjestivät 5.9. seminaarin Väitöskirja - painettu vai sähköinen? Kuten alustajien puheenvuoroista ja yleisökysymyksistä kävi ilmi, aihe on hyvin ajankohtainen. Eri yliopistoissa ja tieteen aloilla käytännöt vaihtelevat suuresti, mutta selvää on, että yhä useampi väitöskirja leviää sähköisessä muodossa - useimmiten painetun kirjan rinnakkaisversiona. Tilaisuuden avasi Eeva-Liisa Aalto, joka kertoi tiedekustantajien järjestäneen tilaisuuden väitöskirjan julkaisemisesta jo vuonna 1994. Reilu vuosikymmen sitten ei luonnollisestikaan vielä nähty internetin ja sähköisen julkaisemisen tarjoamia mahdollisuuksia, vaan painetun väitöskirjan korvaajana esillä oli yksinkertaisempia teknisiä ratkaisuja, kuten monistaminen.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pääsihteeri Tuomas M.S. Lehtonen erotti väitöskirjan julkaisemisesta kolme näkökulmaa: väittelijän henkilökohtainen, laitoksen tai yliopiston tieteellinen sekä teoksen julkaisevan kustantajan näkökulma. Alustuksessaan hän syventyi erityisesti viimeiseen. Suuresti lisääntynyt tohtorituotanto on asettanut viimeisen kymmenen vuoden aikana paineita väitöskirjojen julkaisemiseen siinä määrin, että kustantajan kannalta väitöskirja on tietyssä mielessä "ongelma-aihe". Suomen Akatemia ei ensinnäkään kannusta kustantajia julkaisemaan väitöskirjoja. Lisäksi väitöskirjoissa on muuta tieteellistä julkaisemista tiukempia yliopiston ja tiedemaailman asettamia odotuksia ja vaatimuksia, jotka kustantajan on otettava huomioon. Mainittujen seikkojen lisäksi väitöskirja on tekijänsä ensimmäinen - ja joissain tapauksissa ainoa - laaja tieteellinen julkaisu, johon suhtautuminen on hyvin henkilökohtaista, mikä sekin voi vaikeuttaa kirjantekoprosessia.

Maantieteen professori Markku Löytönen tarkasteli aihepiiriä tieteen tekemisen näkökulmasta. Väitöskirja on tieteellisessä diskurssissa tekijänsä ensimmäinen vakava puheenvuoro, johon erilaiset artikkelit ja konferenssiesitelmät tutkijanalkua valmistavat. Väittelijän oman edun mukaista on, että tämä puheenvuoro tavoittaa mahdollisimman laajan lukijakunnan tieteenalan

piirissä niin koti- kuin ulkomaillakin. Löytösen mukaan juuri väitöskirjan saatavuus ja leviäminen ovat keskeisiä seikkoja pohdittaessa teoksen julkaisumuotoa. Hän nosti esiin painetun ja sähköisen väitöskirjan hyvät ja huonot puolet sekä esitti eri alojen erilaisia käytäntöjä. Löytönen puhui voimakkaasti sähköisen julkaisemisen puolesta. Hän ei kuitenkaan nähnyt uutta teknologiaa yksiulotteisesti painetun kirjan korvaajana, vaan pikemminkin sitä täydentävänä julkaisukanavana.

Outi Sisättö edusti seminaarissa Tampereen yliopiston kirjastoa. Hän kertoi millaisia kokemuksia Tampereella on saatu sähköisestä julkaisemisesta, ja miten uusi julkaisumuoto on otettu käyttöön suomalaisissa yliopistoissa. Hän hahmotti myös kustannusalan viime vuosien muutoksia, kuten teknologinen kehitys, pienkustantamojen lisääntyminen, perinteisten kustannusroolien muuttuminen, open access -julkaisun esiinmarssi. Vaikka yliopistojen kesken on suunniteltu yhteistä portaalaa sähköisille väitöskirjoille, toistaiseksi käytännöt vaihtelevat yliopistoittain. Tampereen yliopiston kirjaston julkaisemista painetuista väitöskirjoista lähes kaikki julkaistaan myös sähköisesti painetun teoksen rinnakkaisversiona - muutamassa tapauksessa teoksen kaupallinen kustantaja ei ole halunnut ilmaista sähköistä versiota internetiin. Sisättö arveli, että verkkojulkaiseminen ei kuitenkaan syö painetun kirjan myyntiä, vaan saattaa jopa lisätä sitä. Sähköisen julkaisemisen yleistyminen nostaa esiin mielenkiintoisia tulevaisuudennäkymiä, joista mainittakoon open access -julkaisemisen lisääntyminen sekä kirjastojen ja kustantamojen roolien lähentyminen. Nämä voivat osoittautua merkittäviksi ratkaisuuksi väitöskirjatulvan aiheuttamalle taloudelliselle haasteelle.

Professori Seppo Knuutila käsitteli väitöskirjojen julkaisemista tutkijakoulun vetäjän näkökulmasta. Hänen johtamassaan folkloristiikan ja uskontotieteen tutkijakoulussa ei ole toistaiseksi julkaistu vielä sähköistä väitöskirjaa ja myös Knuutilan edustamassa Joensuun yliopistossa uusi julkaisumuoto on toistaiseksi vieras. Hän uskoi kyllä tilanteen muuttuvan, mutta korosti samalla, että folkloristiikan alalla SKS sekä yliopistojen julkaisusarjat ovat osoittautuneet hyviksi julkaisukanaviksi.

Tutkijakoulutettavana väitöskirjan eri julkaisumuodoista puhui Kirsi Mäki Yhteiskuntahistorian laitokselta Helsingistä. Hän nosti esiin sen, että julkaisemisen muodoista puhutaan väitöskirjan ohjauksessa vasta loppuvaiheessa, ja tuolloinkin hyvin vähän. Mäen havaintoen mukaan ainakin

Helsingin yliopistossa väittelijällä itsellään on suuri vastuu perinteisessä, painettuun kirjaan tähtäävässä, julkaisuprosessissa - erityisesti tällainen kuva välittyy yliopiston virallisesta tiedotuksesta. Mäki arveli, että nuorten historioitsijoiden parissa perinteinen painettu väitöskirja on edelleen suosituin julkaisumuoto, jonka ohessa ollaan valmiita myös sähköiseen rinnakkaisversioon tutkimuksen saatavuuden parantamiseksi.

Alustusten jälkeen yleisö esitti kipakoita kysymyksiä ja kommentteja esiintyjille. Yleiskuvana tilaisuudesta jäi, että vastakkainasettelu painetun ja sähköisen väitöskirjan välillä on hieman keinotekoinen ja yksipuolinen. Jyrkän joko-tai -asetelman sijalle on nousemassa eräänlainen väliratkaisu, jossa väitöskirjasta otetaan pieni painos ja samaan aikaan teoksen sähköinen versio laitetaan internetiin. Tarpeen vaatiessa suppean lisäpainoksen ottaminen on print on demand - tekniikalla helppoa ja edullista. Tällainen toiminta näyttäisi seminaarin perusteella saavan kannatusta niin väitöskirjan tekijöiden, ohjaajien kuin kustantajienkin suunnasta.